

ELS ARQUER DE GOSCONS. UNA APROXIMACIÓ A LA SEVA HISTÒRIA DOCUMENTADA

(primera part)

Josep M. Armengol i Villanueva

Mestre artesà picapedrer, restaurador, conservador, escultor. Director de la Càtedra d'Arquitectura Catalana a la Universitat Creativa de Costa Rica. Historiador de l'arquitectura. President de la Fundació Armengol del Patrimoni Cultural de Costa Rica.

RESUM

Seguiment documental del lloc de Goscons, al terme municipal d'Arenys de Munt, que en el temps va arribar a ser centre d'una senyoria amb possessions extenses a l'Alt Maresme i al Vallès Oriental. Famílies nobles que el van habitar i el seu esdevenir històric.

PARAULES CLAU

Goscons - Arquer - mas - quadra - alou - baronia - càtars - Ceret - cavallers - Sant Martí d'Arenys - força.

ABSTRACT

The documentary follow-up of the place of Goscons in the municipality of Arenys de Munt, which in time became the centre of a lordship with extensive possessions in L'Alt Maresme and El Vallès Oriental. The noble families that inhabited it and its historical development.

KEYWORDS

Goscons - Arquer - mas - quadra - alou - baronia - Cathars - Ceret - cavallers - Sant Martí d'Arenys - Força.

Introducció

La investigació històrica, per més que vulguem fer el contrari, és sempre subjectiva. La nostra condició humana i social ens hi aboca. L'objectivitat, la recerca de la veritat amb la qual hom ha assimilat la tasca de l'historiador, és una utopia, atractiva i necessària, ben cert, però el producte no deixarà de ser mai subjectiu. En història, la veritat no és mai única, sinó múltiple. La història està feta de petites veritats parcials, mai eternes i sempre mudables, perquè el coneixement històric total i absolut és una fal·làcia pròpia d'incauts.

Ho vaig escriure pensant en els *Violadors de la història*, de Georges Lefebvre, a *Pons i Guri: el mètode de l'historiògraf*, revista *Salobre*, d'Arenys de Mar, del 16 de juny del 2006, pàgines 14-16. I a *Pons i Guri: El discurs del mètode*, revista *Dret Històric Català*, 7, 2007 (Barcelona, 2009), pàgines 13-18.

Hug Palou Miquel

Arxiver de l'Arxiu Històric Fidel Fita d'Arenys de Mar

Amb aquestes paraules sàvies que entonen una humilitat molt necessària a l'hora de presentar treballs de recerca, a voltes quan caiem en la fàcil temptació de posar a judici desfavorable altres treballs d'investigació històrica o persones vinculades a ells, ens fan reflexionar sobre aquelles falses veritats absolutes que amb supèrbia podem alimentar en la nostra ment, que han fet tant de mal a la recerca, i dels qui tenen visions diferents de la història.

El treball que presento és una part d'una feina que vaig iniciar fa molts anys, una feina d'aproximació a la vida de les persones i els masos de Sant Martí d'Arenys, cercant al màxim les fonts documentals originals, en cas de tenir-les. Fa uns trenta cinc anys, vaig proposar a l'Ajuntament d'Arenys de Munt que adquirís els documents originals de diverses masies, com ara Can Sala de Dalt, Can Colomer de Sobirans, Ca n'Arquer de

Goscons, Can Bellsollell de la Torre, Can Rossell i d'altres. També, que salvés edificis com Can Colomer de la Vila, del segle XVI, Can Pibernat, etc. A la fi, van ser enderrocats sense contemplacions; de la dissort es va salvar i comprar la masia de Can Borrell. Però aquella documentació que restava als masos, que havia tingut a les mans i havia examinat, corria el perill de desaparèixer, i, precisament conscient d'aquell perill, vaig demanar ajut de manera infructuosa.

Fins i tot la marededeu romànica de Vall de Maria, procedent del monestir cistercenc femení situat a Maçanet de la Selva, el primer monestir femení del cister de la península Ibèrica, que van portar al seu casal d'Arenys de Munt els Jalpí i que vaig tenir la sort de fotografiar, tocar, escriure'n un article, ara resta en lloc desconegut, a Barcelona, possiblement retirada pels propietaris, quan es van vendre la finca del castell Jalpí.

Malgrat tot, amb gran alegria vaig comprovar que tot l'Arxiu Arquer de Goscons de Sant Martí d'Arenys és a l'Arxiu Nacional de Catalunya, gràcies a una donació feta pel darrer Arquer que va residir a la finca d'Arenys de Munt, Joaquim Arquer i Cadellans. Aquest treball es basa, principalment, en aquest arxiu i altres fonts, que m'han ajudat a fer aquesta aproximació històrica, que no definitiva, de les persones vinculades a can Arquer de Goscons i a la història del mas.

Vull agrair les col·laboracions en la primera part d'una història que m'ha captivat, i molt: al meu col·laborador en la recerca històrica, Àlex Valverde Ferrer, que ha cursat estudis d'Història a la Universitat Oberta de Catalunya i ha fet cursos d'Arqueologia al Museu i lloc arqueològic d'Empúries, a més de diversos treballs d'investigació històrica. A l'Arxiu Històric de Pollença (Mallorca); a l'Arxiu Històric Comarcal de Puigcerdà. I a Enrique Valdivieso, arquitecte tècnic, per crear una imatge de com podia ser la força de Goscons en època medieval fins al segle XVII.

Els orígens romans

La zona de la vall de Goscons estava ocupada per una vila romana, al lloc on avui hi ha el mas Arquer de Goscons, com altres masos del terme municipal de Sant Martí d'Arenys (actualment, Arenys de Munt).

La casa, malmesa durant la Guerra del Francès, es va reconstruir al segle XIX.

Als anys quaranta del segle XX, va ser remodelada i curosament restaurada (foto inferior).

Els Riba de Sant Pere de Vilamajor eren de la petita noblesa feudal, lligats al comte de Barcelona, al qual van servir com a cavallers per defensar els interessos del seu senyor. Es van emparentar amb els Goscons, també cavallers i nobles de les seves baronies. Escut dels Riba.

Aleshores hi van aparèixer restes arqueològiques d'època romana, perquè l'antiga força estava cimentada sobre una vil·la romana que dominava un dels camins que unien la costanera Via Augusta amb les terres de l'interior. S'hi va descobrir una sitja, que és a sota de l'actual menjador de la casa, excavat al gres, fragments d'àmfores d'oli i de vi, monedes, restes d'un mosaic, uns *pondus*, pesos de teler per teixir roba... Així, doncs, a les excavacions de finals dels anys quaranta del segle passat, van sorgir les restes d'una important vil·la romana del Baix Imperi, així com diferents elements agrícoles, com ara sumptuaris d'aquell període. El Baix Imperi va ser la darrera època de l'imperi Romà, va començar l'any 280 dC, amb l'inici del regnat de Dioclecià, fins a l'esfondrament de l'Imperi d'Occident, el 476, als segles IV i V dC.

Dels materials trobats poc en sabem, però el fet de trobar les àmfores d'oli i de vi identifiquen una explotació agrària amb conreus d'oliveres i vinya, una vil·la que tenia un bon rendiment, que permetia als estadants viure amb una cerca comoditat, ja que al terra hi tenia mosaics, s'hi teixia roba i el lloc, amb aigua abundant, permetia obtenir bones collites, gràcies al naixement de la riera de Vallalta, que, des de Collsacreu, porta el curs fluvial per la vall del mateix nom fins al mar, al lloc que avui és Sant Pol de Mar.

La vida d'aquest assentament romà encara s'ha de catalogar millor i estudiar-la, editar el que es va trobar als anys quaranta del segle passat, fent una nova revisió arqueològica de l'indret... Comparativament amb altres assentaments veïns, no devia anar més enllà del segle v.

Els orígens medievals

Sabem que després de l'ocupació sarraïna, en aquestes terres de Sant Martí d'Arenys, una vegada conquerida Barcelona, al dia 3 d'abril del 801, es van establir els límits entre els comtats i els bisbats de Barcelona i Girona a la riera de Caldes d'Estrac, en el llavors anomenat *torrente Malus*, actualment Torrentbò, una riera que neix al cim del Montalt i desguassa a la mar Mediterrània, al lloc de Caldes d'Estrac.

En referència a aquests límits, es fa esment per primera vegada de Collsacreu el dia 7 d'abril del 994, en una venda atorgada per l'abat Audeguer i els monjos del monestir de Sant Pol de Mar a favor d'un altre Audaguer: "*Vindimus..ad domum sancti Pauli... alaudem... est in comitatum gerundensem in termino de Uillare Ramioni* [antic nom de Sant Martí d'Arenys]... *in locum que dicunt ad ipsos Caualliones. Et afrontat de oriente in domun Sancti Felices ecclesia Pinta, de meridie in undas maris, de occiduo in Torrente Malo, de Circi ad ipsa Cruce*".¹

Un primer esment de Goscons com a nom de lloc el trobem en un document del 26 d'octubre del 1021, en una definició atorgada per Ramon Berenguer I, comte de Barcelona, i Sança a favor de Dodó i Emmo sobre unes possessions al Montnegre "... *In comitatu Barchinonensi, in terminio Montis Nigri, in ualle quam dicunt Fuirosos... id ets de parte orientis de Ribo Maione, de meridie in ipsa serra que pergit infra maritimam de Muntem Nigrum de occiduo in ipsa aqua de Guascones, de circio in ipsa strata francisca qua pergit in omnesque partes*".²

1 Diplomatari Montalegre, pergamí núm. 15, ACA.

2 ACA Berenguer Ramon I, carpeta 7, número 37.

El dia 12 de novembre del 1040, es fa una donació de la comtessa Ermessenda de Barcelona i Girona al monestir de Sant Pol de Mar, i es fa esment de les parròquies de Sant Iscle, Sant Martí i Sant Cebrià; en concret, diu: “... *Et pergit per aqua de Valle Alta, et pergit per littore maris usque ad Aqua de Calidas* [Caldes d'Estrac] *et uerit al Monte Alto et persuadit ipsa Cruce* [Collsacreu] *et persuadit ad serra de ipsa Pera*”.³

El 7 de maig del 1052, en un trasllat de document a un altre del segle XIII, tenim registrada una venda atorgada pels esposos Guillem Sendred i Erimberga a favor de Bonfil; el document, que és el primer de l'Arxiu Arquer de Goscons, defineix els límits i les propietats de la venda, que limitava a Collsacreu, i esmenta Aqua Guascons; aquest és l'origen de l'establiment al lloc d'un mas fortificat, l'anomenada *força de Goscons*. Aquí s'esmenta l'edifici del mas Goscons.

Els atorgants venen un alou de caràcter perpetu, franc i lliure de “*nullo homine et nulla femina*”, sembrat d'arbres amb pas d'aigua, que compon el mas anomenat *de Goscons*, situat dins del comtat de Girona, al terme de la parròquia de Sant Martí d'Arenys.

El preu de la venda està valorat en XV mancusos moneda barcelonesa. *Actum est hoc nonas mai anno XXI Enrici regis* –instrument autoritzat per Bernat, sacerdot–. Trasllat autoritzat per Nicolau de S[...], notari de Barcelona, el 5 de gener del 1284.⁴

Aquest nom de *Goscons* és difícil d'interpretar. Segons *Onomasticon IV*, 370, provés de *Guascó* (*waskon*), forma catalana originària del nom dels habitants de la Gascunya. Fa pensar en *Guad* i els seus derivats; Du Can el condueix a un dipòsit vinari. També cal pensar en una procedència germànica i, encara, en l'arrel àrab de curs d'aigua.⁵ Berenguer Bonfill, el 18 d'abril del 1118, va rebre una donació de terra franca de Guillem del castell de Palafolls, juntament amb el seu fill i el seu nebot, a favor de Berenguer Bonfill, una donació que implicava propietats al voltant del lloc de Goscons.

3 ACA M.A. 37.

4 Pergamí del 7 de maig del 1052, Arxiu Nacional de Catalunya, 1-172-T1. Fons documental dels Arquer.

5 Els noms de lloc a l'Alt Maresme dels segles IX-XII, pàg. 45-46, Josep M Pons i Guri / Jesús Rodríguez Blanco. Arenys de Mar, 2000.

[illegible][illegible]

Una donació extensa entre les parròquies de Sant Martí d'Arenys, Sant Iscle de Vallalta, la serra de Canet i el Montnegre on es fa esment del topònim **Tagamanent**, al·ludint a una pertinença fiscal localitzada dins el terme de Sant Martí d'Arenys a la serralada del Montnegre, probablement, entre Collsacreu i el pla de les Bruixes:⁶ “*In aqua de Guascons*”.

Al seu testament, Pere Bonfill fa donació de les seves propietats, veient que la seva mort és propera. Els Bonfill han conservat les propietats del lloc de Goscons que tenen des que les van comprar, el 1052. El testament fa cites de Collsacreu, Sant Martí d'Arenys, Santa Eulàlia a Vallgorguina, Sant Andreu de Vallgorguina, el monestir de Sant Pol de Mar, etc. Fa donació al seu fill Berenger de les seves propietats de Goscons i fora de Goscons. 28 d'octubre del 1120, testament de Pere Bonfill. Arxiu de la Corona d'Aragó:⁷ “... *et in Guascons et fora de Guascons*.” Amb vinyes, cases, etc. Berenguer Bonfill completa un extens territori a l'entorn de la casa Goscons.

Els Bonfill eren una família noble i rica de Barcelona; les propietats que tenien les descriu el cartulari del monestir de Sant Cugat, en una categoria de barons fidels als comtes de Barcelona; és probable que amb el temps prenguessin el cognom *Goscons*; i que una branca fossin propietaris de les terres del mas Goscons. D'aquí ve, amb tota probabilitat, la noblesa de la casa Goscons. Pels límits territorials, van constituir la baronia de Goscons, que ostentava drets jurisdiccionals sobre una extensa zona de l'Alt Maresme (Marina de la Selva) i del Vallès Oriental; també, segons la *Gran Enciclopèdia Catalana*, van ostentar la baronia de Sacreu, Vallalta i les planes de Pertegàs, a Sant Celoni, a més del mas Riba, al terme de la parròquia de Sant Pere de Vilamajor. El mas Catà de Goscons (Can Catà de Dalt), a l'antic terme parroquial de Torrentbò (Arenys de Munt), i una branca dels Arquer de Goscons van posseir el mas Arquer, a l'antic terme de Sant Martí de Pertegàs, a Sant Celoni.

Al lloc de Sacreu, el 1073 s'esmenta, al volum II del *Libri Antiquorum* de la catedral de Barcelona: “**Usque ad castellum de ipsa cruce**”, castell o força de Sacreu, que constituïa una antiga baronia amb territori entre Arenys de Munt i Vallgorguina, que comprenia, a més del castell o la casa forta, un veïnat dispers i dos molins, segons ens diu la *Gran Enciclopèdia Catalana*, amb el nom de *baronia de Sacreu*. Els Arquer de Goscons es van intitular barons de Sacreu fins a mitjan segle XIX, quan es van abolir els drets senyorials a tot l'Estat espanyol.

6 ACA Monacals, Montalegre 86: Diplomatar de la Cartoixa de Montalegre, pàg. 123, de Xavier Pérez i Gómez, 1998, Fundació Noguera.

7 Diplomatar de Sant Cugat, f. 337, núm. 989, ACA.

Segons ens diu la *Gran Enciclopèdia Catalana*, el 2 de febrer del 1428, dia de la Candelera, un fort sisme que va assolir les comarques nord-orientals de Catalunya va destruir aquella casa forta - castell, que no es va reconstruir. Als anys cinquanta del segle passat, encara n'hi havia restes, a l'actual urbanització de Collsacreu.

Referent a la denominació *alou*, Josep Maria Pons i Guri ens diu que era un “domini ple, absolut i lliure, franc de serveis i de tota prestació real o personal, sobre béns immobles, que diferia, així, del que hom tenia en feu o en emfiteusi. A la baixa edat mitjana, una casa aloera era un mas pertanyent en alou a un senyor o aloer, que acostumava a ser un donzell o cavaller. No era sotmesa a servitud, cens ni domini de senyor superior per raó de la seva propietat. En cas de guerra, havien de donar suport al senyor del territori on se situava la masia aloera, en aquest cas, a la casa comtal de Barcelona.

Aquest privilegi solia ser atorgat pel comte de Barcelona a aquelles persones que durant les campanyes o ràtzies d'Almorsor li donaren suport pels serveis donats.

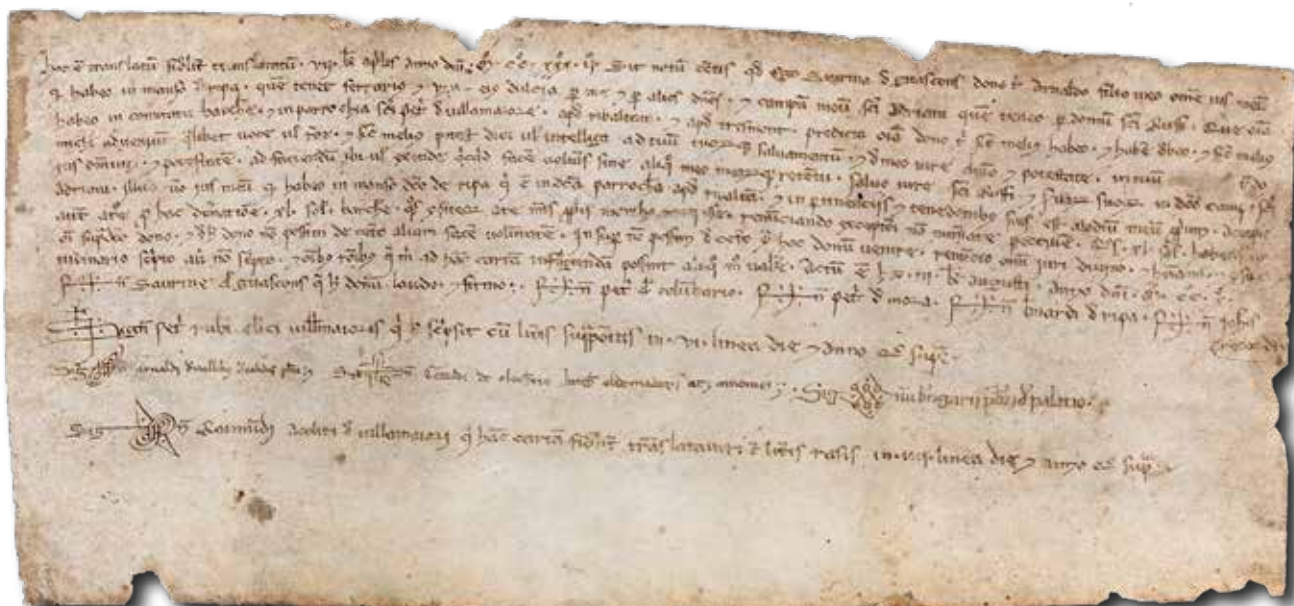
Alou prové del mot franc *alôd*, que significa ‘domini íntegre’. Els juristes medievals digueren que el qui posseïa en alou, no tenia altre senyor superior sinó Déu. Per costum, al Principat de Catalunya hom considerava que les terres posseïdes per vassalls dins el terme de qualsevol castell o feu pertanyien al domini directe del senyor jurisdiccional, llevat que els seus propietaris poguessin destruir aquesta presumpció jurídica provant que posseïen en alou, contradient en això el criteri dels romanistes italians, que partien de la presumpció que en cas de dubte els béns s'havien de suposar tinguts en *alou*, i no en feu. A Tortosa, però, segons el seu codi consuetudinari, hom considerava que els béns immobles pertanyents als ciutadans i habitants de la ciutat eren tinguts com a lliures i en franc alou, excepte els posseïts en emfiteusi o parceria. El mot *alou* ha caigut en desús en la tecnologia jurídica moderna.” (Contribució de J.M. Pons i Guri a la *GEC*).

L'adquisició de les terres del mas Goscons en alou implicava el domini directe de les terres en plena possessió i jurisdicció senyorial per la part compradora, ningú no tenia drets sobre aquestes terres excepte el propietari. Una altra cosa era el vassallatge, els Bonfill - Goscons eren vassalls del comte de Barcelona - Girona, però no dels barons de Montclús. Ho van ser dels vescomtes de Cabrera, més tard. El vassallatge consistia en el fet que un home de condició noble, mitjançant jurament de fidelitat envers un altre noble o bé envers el rei, contraïa amb ells una relació de vassallatge, amb tots els deures que li eren inherents, basada, fonamentalment, en l'ajuda guerrera.

ELS GOSCONS

La primera persona que porta oficialment documentat el nom *Goscons* és Saurina de Goscons, segons un document del 30 de juliol del 1210. El document és una donació a favor d'Arnau de Goscons Riba. L'atorgant dona al seu fill, Arnau de Goscons, per raó de matrimoni, tots els béns que integren la possessió familiar del mas de Riba, en alou i possessió perpètua, situat al terme de la parròquia de Sant Pere de Vilamajor (*Actum est hoc IV kalendas augusti anno Domini MCCX*).⁸

"Instrument autoritzat per Pere Rubí, oficial de Sant Pere de Vilamajor. Sant Pere de Vilamajor. Llatí. Trasllat autoritzat el 7 d'abril del 1232 per Raimundi, acòlit de la parròquia de Sant Pere de Vilamajor. Sant Pere de Vilamajor. 30 de juliol del 1210."

8 Arxiu Nacional Catalunya, 1-172-T-2. Notes històriques sobre el mas Riba: Història de Vilamajor, de Ferran Sarrià.

Saurina de Goscons havia contret matrimoni amb Bernat Riba, del mas Riba de Sant Pere de Vilamajor, esmentat el 1174, on Arnau Ollet va vendre a l'església de Vilamajor un llinar del pla de Riba que limitava, al nord, amb un alou del rei. Actualment situat a Can Riba (Ribes), al veïnat del Pla, a escassament un quilòmetre del nucli urbà de Sant Pere de Vilamajor, per importància de la noblesa dels Goscons i la posició inferior de pagès benestant de Bernat Riba, el seu fill Arnau va prendre el cognom *Goscons* en primer lloc, de la seva mare, i Riba va passar a segon lloc, del seu pare, possiblement pactat abans en algun capítol matrimonial entre Saurina i Bernat, així com totes les possessions d'ambdós en una sola possessió familiar de la família Goscons.

Arnau de Goscons i Riba va heretar totes les propietats i els títols dels Goscons i de la família paterna, el mas Riba, el seu alou de terrenys. Arnau era l'hereu Goscons, ell va tenir dos fills, Tomàs de Goscons Riba i Guillem de Goscons Riba.

La possessió familiar es va dividir en dos: la branca dels Goscons de Sant Martí d'Arenys i la branca dels Goscons del mas Riba, de Sant Pere de Vilamajor, que van recuperar, en primer lloc el seu antic cognom, *Riba*; d'aquesta manera, Guillem, documentat el 1235, passa a denominar-se *Guillem de Riba*, a raó de la casa del mas Riba heretada del seu pare. I, per part de Tomàs de Goscons Riba, documentat el 1255, passa a heretar tots els béns de la família Goscons, les baronies i els títols.

ELS RIBA - GOSCONS de Sant Pere de Vilamajor

Els Riba de Sant Pere de Vilamajor, com hem esmentat abans, els trobem documentats el 1174. Guillem de Riba Goscons figura com a testimoni en un document del 1213 que és el lliurament de Pere Alemany de Canyes i la seva dona Mora de les seves persones i béns a l'església de Sant Pere. El topònim i cognom Riba –*Ripa*– deu fer al·lusió a la vora de la riera –de Canyes– on els Riba es van establir i van aixecar el seu mas⁹. A la documentació procedent de la rectoria de Sant Pere i en altres fonts relatives, hi ha 31 masos explícitament denominats com a tals, el mas d'en Riba, 1213, i una denominació *Guascons* el 1270, possiblement relacionada amb el mas Riba.¹⁰

El 1219, trobem una venda en favor de l'església de Vilamajor d'un llinar al pla de Riba que limitava, al nord, amb un alou del rei.¹¹

El pla de Riba encara existeix en la toponímia local, així com el mas Riba, actualment *Ribes*, a Sant Pere de Vilamajor.

9 Vilamajor, 872-1299. Mercè Aventín, 1990, pàgina 76.

10 Vilamajor, 872-1299. Mercè Aventín, 1990, pàgina 85.

11 Arxiu Diocesà de Barcelona. Pergamins de Sant Pere de Vilamajor, juny del 1219.

Can Riba, o Ribes, el nom actual de la masia al terme de Sant Pere de Vilamajor.

Plànol de situació del veïnat del pla de Can Riba/ Ribes, Sant Pere de Vilamajor.

El 1235, Bernat de Letona o Lledó, en qualitat de batlle i procurador de la Candela¹² de Santa Maria, institució de l'església de Sant Pere, el 1235 va establir en emfiteusi¹³ a Guillem de Riba Goscons unes terres del pla de Riba, can Riba.¹⁴

El 1235, Bernat de Lledó, tenent, batlle i procurador de la Candela de Santa Maria, amb el consell i la voluntat dels clergues i els prohoms de Vilamajor, dona i estableix a perpetuïtat la Candela a Guillem de Riba, a la seva muller Berenguera i als seus descendents, en una peça de terra que és alou propi i franc de Santa Maria i la seva Candela, que és a la parròquia del pla de Riba. Anualment, els Riba hauran de donar mitja lliura de cera i cap altre cens o usatge. Una darrera clàusula afegeix que els establerts no podran escollir cap altre senyor llevat de la verge i la Candela.¹⁵

El 1240, trobem documentat el mas Riba, quan el propietari signa uns beneficis en favor de l'església de Sant Pere conforme Arnau de Sant Leïr, senyor directe, complint el desig dels seus pares difunts, grava els seus masos, el mas Prat i Longaiola, amb unes donacions anuals en favor de l'església de Vilamajor. Pere de Longaiola i Arnau de Prat, per ells i els seus descendents, prometen complir aquesta obligació. El representant del mas Riba, suposem que Guillem de Riba, signa com a testimoni.¹⁶

Guillem de Riba té un fill documentat el 1263 que porta per nom Bernat de Riba, el qual trobem casat amb Saurina, que probablement era filla del mas Saurí, el qual apareix en una venda d'un alou a Sant Pere de Vilamajor l'any 1263.¹⁷

12 Candela segons el llibre Vilamajor 872-1299, De la fi del sistema antic a la consolidació del feudalisme. Mercè Aventín, 1990, pàgina 145.

La Candela de Santa Maria deu ser com una mena de confraria, sota l'advocació de la verge i lligada al seu altar. La Candela rep llegats piadosos i administra un patrimoni propi dins del patrimoni global que aglutina l'església. La diferència és que aquí el propietari nominal és la verge i el seu altar, i els administradors són els clergues, a través de l'hebdomanari major, la persona destinada setmanalment a oficiar en el cor o a l'altar, i els parroquians, a través d'un batlle o procurador, conjuntament. La funció primera de la Candela és canalitzar materialment la devoció popular cap a la verge, per sufragar el manteniment del seu altar, i també desenvolupar algunes formes d'ajuda mútua entre els feligresos, el que avui en diem previsió social. En resum, a l'escalf de l'església i per la pròpia dinàmica de creixement, els pagesos de Vilamajor fan les seves experiències de solidaritat i generen formes de sociabilitat pròpies, adaptades al sistema social que els engloba.

13 Contracte de cessió perpetua o a llarg termini d'un bé immoble mitjançant el pagament d'un cànon anual o altres prestacions a qui fa la cessió, el qual en conserva el domini directe.

14 Vilamajor. 872-1299. Mercè Aventín, 1990, pàgina 77.

15 Arxiu Diocesà de Barcelona. Pergamins de Sant Pere de Vilamajor, març del 1235.

16 Vilamajor 872-1299. Mercè Aventín, 1990, pàgina 79.

17 Vilamajor 872-1299. Mercè Aventín, 1990, pàgina 77. Arxiu Diocesà de Barcelona, pergami 206 de Sant Pere de Vilamajor.

Bernat Riba (fill de Guillem de Riba i Goscons) el trobem en un document del 1266 en el qual Bernat de Vinyals, de la parròquia de Sant Esteve de la Garriga, per ell i pels seus presents i futurs, ven a Déu i a la Candela una quartera (una quartera de gra són uns 69,52 litres) de forment (*frūmēntum*, 'blat, cereal') que Vinyals té, i rep com a cens anual sobre un alou seu on hi ha establerts Bernat de Riba i la seva muller Saurina. Aquest forment es paga anualment de manera bona, correcta i pulcra, a mesura de Granollers, en la festa de Sant Feliu d'agost.

L'alou és a la parròquia de Sant Pere, al pla de Riba, i limita a llevant, a migjorn, i al nord amb una tinença de Bernat Gras, i a ponent amb la riba o el marge que hi ha allà. Bernat de Vinyals rep per la venda 65 sous en moneda de tern.¹⁸

Els Riba de Sant Pere de Vilamajor els trobem documentats el 1348, l'any de la pesta negra: Pere Riba, descendent de Bernat de Riba, probablement net de Bernat de Riba. Han passat 82 anys des de la darrera cita documental aquí exposada, cosa que ens dona motiu per creure que Bernat de Riba és el seu avi. Ara Pere de Riba, pagès benestant del mas del mateix nom, fa testament a favor de la seva vídua i dels seus cinc fills, quatre homes i una dona, a més de donar cent sous a l'església de Sant Pere perquè els preveres, els diaques i els beneficiaris oficiïn perpètuament cada any una missa d'aniversari de la seva mort, la qual cosa demostra que tenia un cert poder econòmic.¹⁹

L'actual edifici, molt transformat, arquitectònicament, en la major part data del segle xvi. Els Riba van continuar en el lloc uns segles després, però aquesta és una altra història. Pel parentiu que tenien amb els Goscons, hem volgut aportar una mica d'història dels Riba en aquest treball de recerca, i deixar en aquestes pàgines el testimoniatge d'una família pagesa de petita noblesa benestant, amb cert reconeixement social, membres d'una societat medieval influïda per l'Església i el poder temporal dels homes.

18 Arxiu Diocesà de Barcelona. Pergamí de l'octubre del 1266 i pergamí del juliol del 1271 de Sant Pere de Vilamajor.

19 Notes històriques del mas Riba. Història de Vilamajor, de Ferran Sarrià.

Església de Sant Pere de Vilamajor. Foto del mas Riba a l'actualitat. Mesura de gra de Granollers.

CASA FORTA DE PERTEGÀS

Va ser de la propietat dels Pertegàs, els Goscons i els Arquer. Entre d'altres, ja surt esmentada al segle XI. Pere de Pertegàs, el 1255, reconeix propietats a Tomàs de Goscons. Perg. ANC1-172-T-2.

A sota: creu hospitalera a l'església de Sant Martí, Pertegàs.

Genealogia dels propietaris del casal de Goscons. Cinc són els cognoms lligats a Goscons: Bonfill, Goscons, Riba, Arquer i Catà.

1021 Dodó i Emmu

1052 Guillem Sendret i Erimberga

1052 Bonfill de Barcelona

1118 Pere Bonfill

1118 Berenguer Bonfill

1210 Saurina de Goscons - Bernat de Riba

1210 Arnau de Goscons i Riba

BRANCA DELS GOSCONS	BRANCA DELS RIBA
1266 Tomàs de Goscons Riba i (muller) Ferrara	1235 Guillem de Goscons Riba i (muller) Berenguera
1257 Bunissenda de Goscons - Pere d'Arquer	1263 Bernat de Riba Goscons i (muller) Saurina
1306 Pere Arquer de Goscons	1348 Pere de Riba
1344 Guillem Arquer de Goscons	

Can Catà de Goscons, actualment Can Catà de Dalt.

De la branca Goscons de Sant Martí d'Arenys, Tomàs de Goscons i Riba es va casar amb Emoasi. En Tomàs va engrandir el patrimoni familiar, de manera que ostentava el títol de baró de Goscons, Sacreu i la baronia de les Planes de Pertegàs, a Sant Celoni, el mas Catà de Goscons (Can Catà de Dalt), de Sant Martí d'Arenys, amb les terres a la parròquia de Torrentbò, i les terres amb les seves cases al terme de Sant Iscle de Vallalta.

El 26 de febrer del 1255, el document descriu una confessió i reconeixença atorgada per Guillem de Catà a favor de Tomàs de Goscons i Riba, veïns de la parròquia de Sant Martí d'Arenys.

L'atorgant reconeix com a home propi i soliu Tomàs de Goscons i Riba i la seva descendència: *“Actum est hoc quarto kalendas martii anno Domini millesimo CCL quarto.* Instrument autoritzat per Arnau, sacerdot i notari públic de Sant Celoni, Jaume Ferrer, notari de Barcelona, Francesc de Torra, notari públic de Barcelona. Sant Celoni. Trasllat autoritzat el març de l'any 1305”.²⁰

El mas Catà de Goscons es va edificar al costat o a sobre d'una vil·la romana, de la qual s'han trobat les evidències, molta ceràmica, entre can Vives i Can Catà. Josep M. Pons i Guri ja en fa referència el 1938, a les “Notes per a l'arqueologia del Maresme”, Barcelona, 1938. Del mas Catà de Goscons, al veïnat de Torrentbò, d'Arenys de Munt, en fa referència una llibreta de llevador de rendes escrita entre finals del segle XIII i principis del segle XIV per l'ecònom del monestir de Sant Pol, on cita el mas Catà de Goscons i el qui en va ser el propietari, Tomàs de Goscons i Riba.²¹

20 Arxiu Nacional de Catalunya, ANC1-172-T-3. Fons de la família Arquer.

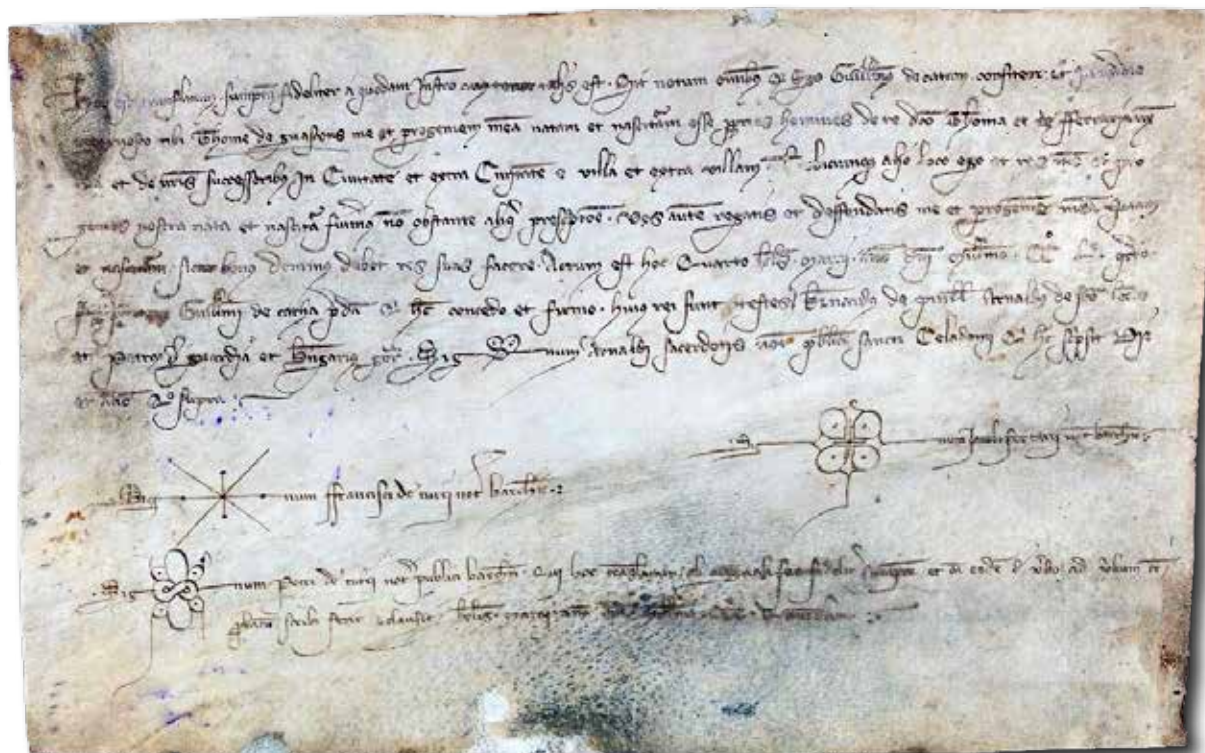
21 ACA Sant Pol. R-8-8 Monacals 2114. Recull d'estudis d'història jurídica catalana, vol. III. 1989, Fundació Noguer. Pàgines 199-227. Josep M Pons i Guri.

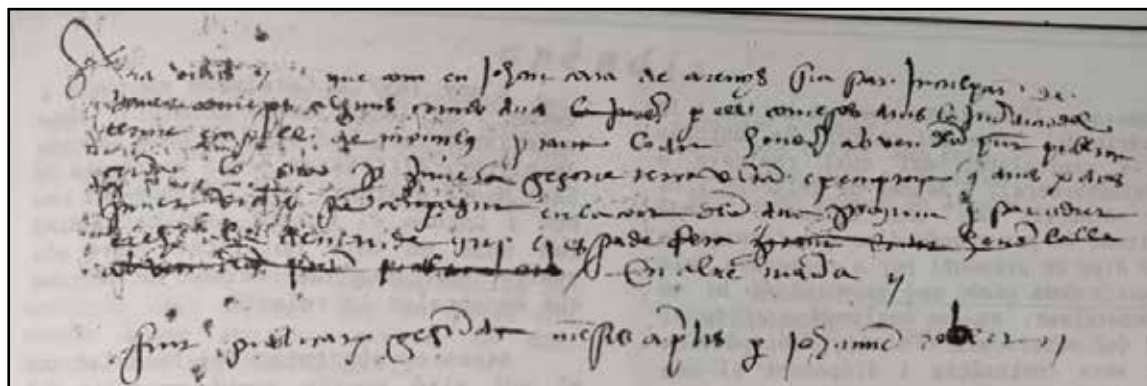
Can Catà de Dalt, que antigament es coneixia com a 'mas Catà de Goscons', a Torrentbò.

De les guerres de remences trobem un cabdill de la pagesia, Joan Catà, que, el 2 d'abril del 1490 i el 23 d'abril del 1490, primer és citat per donar comptes dels seus actes i fets criminosos en la revolta remença davant la justícia del castell de Montclús.

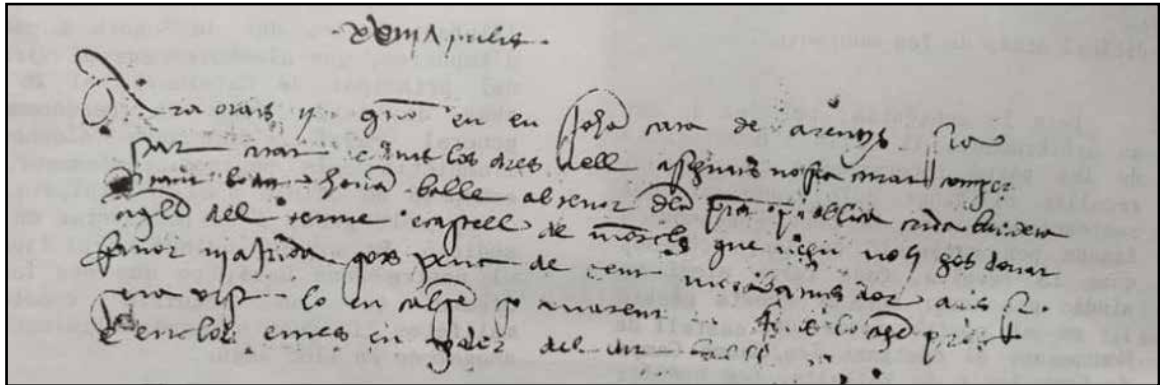
No compareix. El segon document és la sentència, el declaren *bandit*, és a dir, que qualsevol que el veiés el fes presoner i l'entregués de seguida a la justícia del castell de Montpalau. Ell sabia la sort que li podia caure a sobre, així que va fugir i mai més no se'n va saber res. Deien les males llengües que es va refugiar al Montseny, un indret de bandolers, llavors.

Document del 26 de febrer del 1255, confessió i reconeixença atorgada per Guillem de Catà a favor de Tomàs de Goscons i Riba. ANC1-172-T-3, fons de la família Arquer.

Arxiu Històric Fidel Fita, Arenys de Mar. Llibre de la cort de Montclús. Ms. 423, foli 13 - 1490.

Arxiu Històric Fidel Fita, Arenys de Mar. Llibre de la cort de Montclús. Ms., 423, foli 15 - 1490.

La revolta dels remences va afectar els Arquer. Van ser anys de disturbis, al camp de Catalunya, i n'hem inclòs una notícia documentada més que és part de la història de Can Catà de Goscons, que avui es coneix com a *Can Catà de Dalt*.

Joaquim Arquer i Cladellans, renovador de Ca l'Arquer de Goscons, comenta, al programa de festa major d'Arenys de Munt del 1956, fent referència a Joan Catà:

El *síndic remença* Joan Catà, veí d'Arenys de Munt, nombrat en el conveni d'Amer, per obtenir un acord entre els senyors feudals i els Remences. De la família Catà posseeixo uns valuosos pergamins que justifiquen la seva ascendència fins l'any 1250. En aquella guerra, la monarquia i el seu rei, Joan II, defensaven, com sempre, el partit del poble contra la noblesa feudal amb el suport de la Diputació del General de Barcelona, en un afany de conservar uns privilegis anomenats *mals usos*, ja molt odiats en aquell temps.

Més documents de l'Arxiu Arquer esmenten Can Catà de Dalt, tal com veurem, tot i que estem segurs que d'altres s'han perdut. Joaquim Arquer i Cladellà va recuperar el mas de la venda feta per un seu antecessor, Maties Arquer Pradell, i també va recuperar d'un antiquari de València la majoria de documentació del mas Arquer de Goscons.

A les acaballes del segle XIX, Maties Arquer Pradell, ofegat pels deutes, es va veure abocat a desprendre's del mas que durant més de tres-cents anys havia estat vinculat a la família Arquer de Goscons, d'Arenys de Munt. De manera significativa, una centúria més tard, Joaquim Arquer Cladellans, descendent d'una branca col·lateral, va recuperar-lo i va aconseguir que el mas i la família tornessin a portar el mateix nom (24), fins al 2020, quan el mas es va vendre a Clara Soler Anglada i família.

En conclusió: el mas Catà va ser propietat dels Goscons, més tard Arquer de Goscons, durant molts anys, tal com demostren els documents de la família Arquer de Goscons, actualment a l'Arxiu Nacional de Catalunya. Farem un breu retrocés per la història del mas Goscons fins a mitjan segle XII; en algun moment, en plena expansió del mas, decideixen agrair a Déu i demanar protecció divina a santa Maria, origen de l'ermita romànica.

SANTA MARIA DE GOSCONS, segles XI-XV

Capella romànica del segle XI que presidia la quadra de Goscons, al municipi d'Arenys de Munt. S'hi venerava la Mare de Déu de Goscons, una talla de fusta policromada que representava una marededeu bruna seient amb l'infant Jesús a la falda, ricament vestida i coronada. L'obra, d'un marcat hieratisme, possiblement era de mitjan segle XII. Va desaparèixer al principi del segle XIX, quan les tropes napoleòniques van cremar la quadra de Goscons i la capella. Aquestes obres estaven a ca seva de Barcelona²² (*Una aproximació a les estratègies familiars dels Arquer de Mar i els Arquer de Munt a l'època moderna*. Alexandra Capdevila Muntades. XXX Sessió d'Estudis Mataronins, 2013, pàgina 115).

En aquesta ubicació també hi havia el retaule del segle XV al qual pertanyen aquestes taules, que exposem en aquest apartat, atribuïdes a Pere de Benavarri, del qual avui només es conserven uns quants fragments. En aquesta obra es representa un dels episodis més importants de la Passió, l'escarni de Crist, en el qual Jesús és vexat pels servents del gran sacerdot. El vesteixen amb un mantell carmesí, el coronen d'espines i li posen sobre el mantell una canya com si fos un ceptre, burlant-se de la seva condició de rei dels jueus. L'obra està treballada en un estil típic de l'escola catalana de la segona meitat del segle XV, caracteritzada per la individualització dels rostres; reflecteix la recerca del naturalisme, l'atenció dels plecs i els detalls de les vestidures, i l'atenció de la composició especial.

22 Una aproximació a les estratègies familiars dels Arquer de Mar i els Arquer de Munt a l'època moderna. Alexandra Capdevila Muntades. XXX Sessió d'Estudis Mataronins, 2013, pàgina 115.

Part del retaule atribuït a Pere Benavarri, de finals del segle xv. Santa Maria de Goscons, localitzada per Josep Regàs i Ardèvol. Gran Enciclopèdia Catalana. La rebuda de la Verge i la Passió de Crist. Atribuït a Garcia de Benavarri, Pere (Corona d'Aragó, acte. 1445 - 1485). El menyspreu de Crist. Pintura temperant. Marc amb aplicacions del segle xvii. Des de la capella de Santa Maria de Goscons (Barcelona). Mides: 56 x 52 cm; 70 x 64 cm (marc).

NOSTRA SENYORA DE GOSCONS

Com la majoria de les marededeus trobades, segons la llegenda va ser descoberta per un pastor en una cova del pla de les Bruixes, al Montnegre, entre els termes d'Arenys de Munt i Vallgorguina, on va ser amagada perquè no caigués en mans sarraïnes. El seu aplec se celebrava el 8 de setembre. Va ser un lloc d'intens pelegrinatge, que va reportar beneficis al casal dels Arquer Goscons, amb molts exvots. A la capella també hi havia un

retaule de finals del segle xv, atribuït a Pere de Benavarri, del qual es conserven alguns fragments, venuts en subhasta no fa pas gaire.²³

Imatge de Nostra Senyora de Goscons. Imatge de Nostra Senyora de Vall de Maria.

Incorporem la imatge de la Mare de Déu de Vall de Maria, que estava a Arenys de Munt. Amb els ornaments de corones, etc., s'assembla a la de Goscons, marededeus negres contemporànies del segle xii.

²³ Pere Garcia de Benavarri, o de Benabarre, va ser un pintor del gòtic català, oriünd de la vila de Benavarri, a la Franja de Ponent, capital del comtat de la Ribagorça, a la segona meitat del segle XV. Està documentat a Saragossa, Benavarri, Barcelona, Lleida i Barbastro, entre els anys 1445 i 1485.

EL CALZE DE PLATA DAURADA

També hi havia un calze de plata de finals del segle XIV, gòtic, que recentment es va vendre en subhasta pública. L'explicació de la peça en venda diu així: "Al nus central del fust d'aquest calze es pot llegir la inscripció gravada **Deus Arcum Suum Tendit**, 'Déu tensa el seu arc'", que, precisament, era el lema de la família Arquer de Goscons. Catalunya o Occitània, principis del segle XIV. Plata i plata vermella. Presenta restes de marques a la base. Mides: 21 x 14,5 cm.

"Aquest calze gòtic, a la base i al fust, està fet amb plata repulsada, cisellada i gravada. La part de la copa és de plata daurada. Està datat a principis del segle XIV i prové de la zona de Catalunya - Occitània. El repulsat, cisellat i gravat era un recurs expressiu que buscava el contrast de colors molt típic de l'argenteria de l'època. El peu de perfil lobulat a base de corbes engalzades, típic d'aquell temps del gòtic, està decorat en tres dels lòbuls amb motius gravats i repujats relacionats amb la Passió de Crist, i que, per tant, fan al·lusió directa a l'eucaristia. En un hi veiem la creu sobre un sol rocallós, sobre un fons matisat per la tècnica del puntejat. Acompanyen la creu els instruments de la Passió: tenalles, llança, esponja amarada amb vinagre, etc.²⁴

En un altre lòbul es veu una túnica flanquejada pels costats, representats sense intenció de visió tridimensional, en un estil sintètic i convencional equivalent al de la pintura contemporània. Aquest motiu al·ludeix a l'episodi en el qual els soldats treuen la túnica a Crist i se la juguen als daus. Finalment, el tercer lòbul ens mostra la representació de la columna on van lligar Crist per flagel·lar-lo, acompanyada de dos fuets i envoltada per la corda amb la qual es va lligar el Salvador" (descripció de la casa de subhastes).

24

Full Informatiu del romànic. Barcelona, novembre del 1987, pàg. 6, "La verge romànica de Vall de Maria", Josep M. Armengol (calze identificat pel Dr. Joaquim Graupera en una subhasta).

RESUM DE COM ES VAN SALVAR ALGUNES OBRES D'ART

Aquestes obres d'art no es van cremar a la Guerra del Francès perquè al segle XIX els Arquer estaven instal·lats a Barcelona, i al mas hi havia un mínim de coses; en aquell temps, tampoc no estava en gaire bones condicions. La família va aconseguir l'anhelat títol de ciutadans honrats de Barcelona en el decurs de la segona meitat del segle XVII i, com moltes altres famílies, van acabar per emigrar a Barcelona, atrets per les oportunitats de negoci i de promoció socioeconòmica de la capital, durant el segle XIX. Dificilment, el general Francesc Milans del Bosc i Arquer hauria posat en perill la vida dels seus oncles al mas quan, a la Guerra del Francès, s'hi va fer fort. Sabia que estaven refugiats a Barcelona, allà tan sols hi havia uns masovers, que van fugir, tal com ell va fugir després de plantar cara als francesos en batalla. Com a revenja, quan es va escapar li van cremar i destruir el mas, l'ermita i tot el que van poder. Tot el que era de valor era a Barcelona, juntament amb els arxius del mas, incloent-hi la verge romànica.

Malgrat tot, progressivament, els nuclis urbans i, molt especialment, Barcelona, van començar a despertar l'interès de moltes famílies benestants que residien en altres localitats. A les ciutats hi havia el poder polític i econòmic. Aquesta atracció va afavorir l'emigració de molts hereus de cases pairals, que havien cursat estudis superiors, preferentment de tipus jurídic.

Aquest tipus de formació era la més versemblant, atès que eren freqüents els litigis sobre repartiments d'herència i sobre la demostració de la tinença dels seus béns immobles. La bibliografia ha apreciat com, al llarg del segle XIX, els hereus van començar a buscar parella en entorns urbans i, preferentment, es van emparentar amb famílies que estiguessin vinculades a la indústria. A partir del 1804, els Arquer ja tenen casa a Barcelona.

D'ençà del segle XIX, les famílies de la ruralia que s'havien mostrat reticents a desplaçar-se cap a Barcelona, unes dècades més tard, van veure força disminuït el seu poder social, polític i econòmic. L'emigració a la ciutat de famílies dels masos va propiciar que la casa pairal es transformés en una masoveria, al capdavant de la qual hi havia el masover.²⁵

25 Una aproximació a les estratègies familiars dels Arquer de Mar i els Arquer de Munt a l'època moderna. Alexandra Capdevila Muntadas. XXX Sessió d'Estudis Mataronins, 2013.

ELS ARQUER I ELS GOSCONS

Referent a les propietats a Sant Martí de Pertegàs (actualment, San Celoni), el 10 d'octubre del 1257 es fa efectiva una confirmació i reconeixença atorgada per Pere de Pertegàs, agricultor de la parròquia de Sant Joan de Campins, a favor de Tomàs de Goscons.

En aquest document ja surten Pere d'Arquer i la seva esposa Brunissenda de Goscons, veïns de la parròquia de Sant Martí d'Arenys. Actuen com a part reconeguda per Pere de Pertegàs, juntament amb Tomàs de Goscons, pare de Brunissenda. Per tant, el matrimoni entre Pere d'Arquer i Brunissenda de Goscons era un fet, el 10 d'octubre del 1257; no sabem exactament la data del matrimoni, però rondaria al voltant de la data del document. Immediatament, Pere d'Arquer ajuda el seu sogre en totes les responsabilitats del mas Goscons, confirmació de propietats i tots els actes derivats de la gestió, la defensa i l'assumpció de privilegis feudals, així com de les baronies.

Pere d'Arquer era cavaller noble baró en terres occitanes i catalanes del nord. Reconegut baró noble pel comte de Barcelona, era un càtar fugit de l'aniquilació que van portar a terme els croats de Simó de Montfort i els aliats del rei de França.

La força o quadra de Goscons al segle XIV la mostra una imatge que es conserva a l'Arxiu Diocesà de Barcelona. Aquesta casa forta, fins al segle XVII, es componia d'un edifici central protegit per espitlleres i maticans i flanquejat per dues torres rodones, de les quals queden únicament els fonaments, ja que al segle XVIII es van enderrocar i, posteriorment, es van substituir per unes garites a cada cantonada de l'edifici.

Al costat de la casa s'aplegaven una capella d'estil romànic, sota l'advocació de Santa Maria de Goscons, i altres edificacions annexes, formant un pati central, encerclat per una muralla a dos nivells tancada per un gran portaló blasonat i protegit per un gran matacà emmerletat.

Reliquiari conservat a l'Arxiu Diocesà de Barcelona que ens mostra com era la Força de Goscons.

Basada en la restauració del 1945, en aquesta imatge, la família Arquer de Goscons edifica la nova casa amb elements procedents de l'antiga casa de la quadra de Goscons, sobretot els d'origen gòtic. L'aparença actual de la casa és bastant similar a la d'origen, exceptuant les dues torres rodones, de les quals resten els fonaments.

LA BARONIA DE LES PLANES I PERTEGÀS

Tomàs de Goscons mantenia plets importants amb altres senyors jurisdiccionals a causa de la defensa dels seus interessos. En aquests plets té l'ajuda corresponent del seu gendre, Pere d'Arquer.

Aquesta jurisdicció senyorial va ser configurada com a quadra durant el segle XI, centrada en la casa forta del mateix nom, que comprenia els antics llocs de les Planes i Pertegàs (Sant Celoni). Els Goscons la van adquirir, com altres moltes propietats, possiblement al segle XII, el 1259, en plets de Tomàs de Goscons contra els Gualba i els barons de Montclús, també contra els Hospitalers, pel domini de la terra i l'aigua. Hi tenien un molí, el molí de les Planes, avui en zona industrial de Sant Celoni. Per heretatge dels Arquer, en el casament amb Brunissenda de Goscons, va passar a mans d'ells, a finals del segle XIII, fins a començament del segle XIX, quan va ser objecte de venda.

La *Gran Enciclopèdia Catalana*, Armand de Fluvià, heraldista eminent, i la documentació del Fons Arquer de Goscons a l'Arxiu Nacional de Catalunya en donen fe. Aquesta

documentació havia estat a les seves mans i consultada en les estades al mas Arquer de Goscons als anys cinquanta-seixanta del segle passat, és amic personal dels Arquer. La baronia de les Planes i Pertegàs s'estenia per la riba del riu Tordera, per l'actual zona del Polígon Industrial El Molí, al carrer del Rec del Molí, de Sant Celoni. En aquesta zona hi havia el molí, i encara n'hi ha la referència amb el nom del carrer. La zona des de la desembocadura de la riera de Pertegàs, la Tordera i en direcció a la carretera a Vallgorguina, bàsicament és tot el polígon industrial esmentat i fins la riera de Pertegàs. Les Planes i Pertegàs era l'espai geogràfic on estava ubicada la baronia.

Escut heràldic de la baronia de Pertegàs, amb representació dels Arquer i dels Goscons.

Localització de les Planes de Pertegàs, al costat del riu Tordera i el torrent de Pertegàs.

La baronia va ser primer dels Goscons i després dels Arquer. El lloc encara porta el nom de *Pertegàs*. Riera amunt, quasi a tocar de Sant Joan de Campins, també hi tenien propietats.

Pertegàs: Jurisdicció senyorial centrada a la casa forta del mateix nom que comprenia els antics llocs de les Planes i de Pertegàs (Sant Celoni, Vallès Oriental).

El terme, configurat com a quadra al llarg del segle xi, ja consta documentat com a baronia cap al 1259 en plets de Tomàs de Goscons contra els Gualba i Monclús, primer, i els Cabrera, posteriorment. Al final del segle XIII, va passar als Arquer de Goscons, fins al començament del segle XIX.²⁶

Creu hospitalera a l'església de Sant Martí, Pertegàs.

26 Toponímia de Catalunya, les Planes i Pertegàs (Sant Celoni, Vallès Oriental). Gran Enciclopèdia catalana, Diccionari Enciclopèdic, Toponímia del Vallès Oriental, escut de la Baronia. Emili Pujol.

CASA FORTA DE PERTEGÀS

Va ser de la propietat dels Pertegàs, els Goscons i els Arquer. Entre d'altres, ja surt esmentada al segle XI. Pere de Pertegàs, el 1255, reconeix propietats a Tomàs de Goscons. Perg. ANC1-172-T-2.

TOMÀS GOSCONS, BRUNISSEDA GOSCONS I PERE ARQUER

Com hem esmentat abans, sabem que el 1257 Brunissenda de Goscons i Pere Arquer formaven matrimoni. A les dues famílies els unien llaços de noblesa i amistat amb els comtes reis de Barcelona, a més de l'interès per fer créixer el patrimoni familiar, ja que Pere d'Arquer també va fer aportacions econòmiques importants, derivades de la seva família i de llaços de noblesa.

El 9 de febrer del 1266, Brunissenda fa donació testamentària a Pere Arquer, amb motiu del seu matrimoni, efectuat anys abans, de les propietats que té del mas Goscons, amb condicions de la donació perquè es fes efectiva.

El text diu: “Sigui reconegut a tothom que jo, Brunissenda, filla d’Emoasi de Goscons, concedeixo i reconec l’esmentat Pere d’Arquer, fill de Raimon d’Arquer... Que li dong la part que li correspon per la dot del meu casament, tres-cents sous barcelonesos, concedits abans del meu casament. També jo, de la meva pròpia assignació, et concedeixo cent sous. En total et concedeixo quatre-cents sous. A més d’aquesta esmentada quantitat, et faig donació de les terres superiors del mas meu de Goscons, que era dels meus pares...

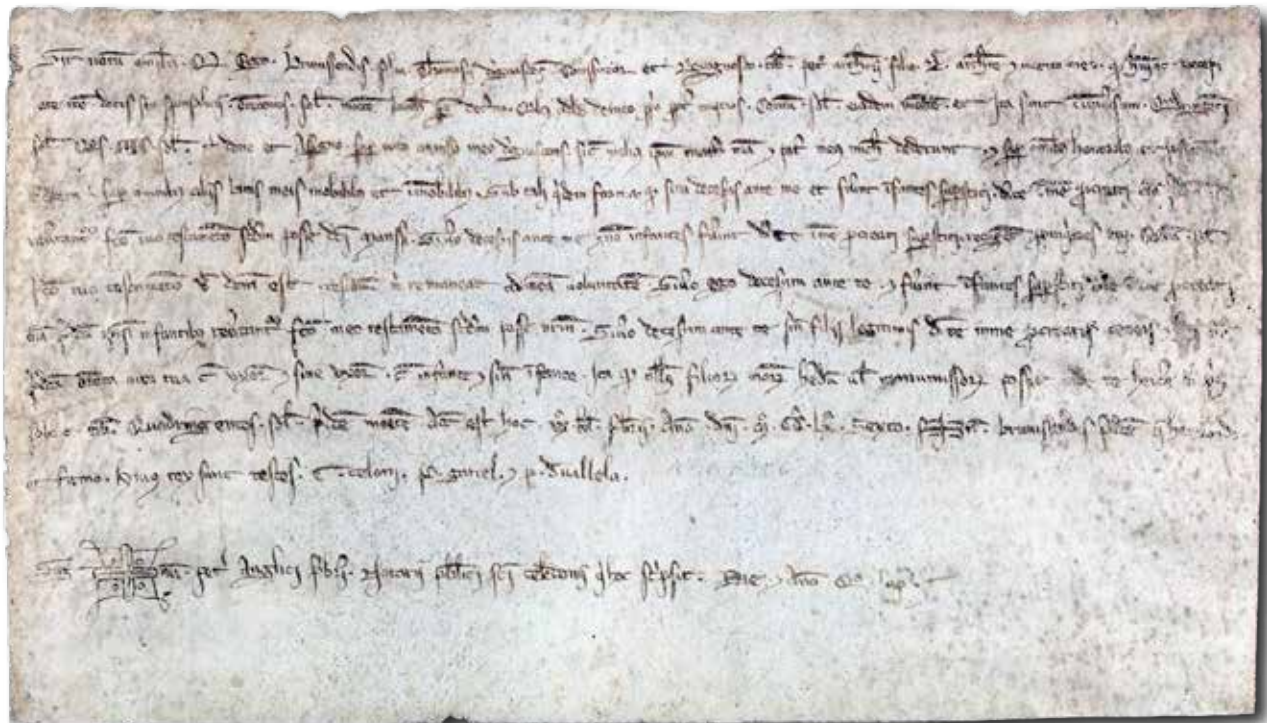
[Possiblement, la baronia de Collsacreu, amb el seu castell o casa forta, els seus masos i molins, per això diu **“tant mobles com immobles”**. No inclou el mas Goscons, que encara era en mans dels seus pares, Tomàs i Emoasi.] I et faig donació de totes les coses que t’esmento, tant mobles com immobles, d’acord amb això. Així, doncs, si tu em sobrevis i no tens fills legítims que et sobrevisquin, tornaràs la dot d’acord amb aquest testament i també la meva donació particular. Si jo et sobrevisqués i tingués fills que visquin, d’acord amb aquest testament, immediatament les propietats nostres passarien a ells. I si jo no tinc fills meus que m’heretin, passaran les propietats a un marmessor i tu tindràs els quatre-cents sous esmentats. Acte fet el 9 de febrer a l’any de nostre senyor mil dos-cents seixanta-sis. Signat Brunissenda. Ho dicto i signo. Testimonien Guillem Celoni, Pere Gatiel i Pere de Vallalta [del mas Vallalta, del veïnat de Goscons]. Rubricat per Pere Anglada, prevere i notari públic de Sant Celoni, qui ha escrit aquest document el dia i l’any esmentats”.²⁷

Es tracta, doncs, d’assegurar el llinatge dels Goscons i els seus béns materials en aquest tracte. Brunissenda és la pubilla del mas, i com a tal pacta unes condicions amb Pere d’Arquer en el seu matrimoni. El 1270, tenen una sentència arbitral per arreglar uns assumptes familiars sobre uns béns discutits referents al mas. Dos documents, un del

27 ANC1-172-T-4, Arxiu Nacional de Catalunya, Fons Arquer, document 1266. Revista La Vall, núm. 72, setembre del 1987. Associació Cultural Vallgorguina, pàg. 11-13, Josep M. Armengol. Revista La Vall, agost del 1987, pàg. 18-19. Ca n’Arquer de Goscons, una masia que data del segle XI, Josep M. Armengol.

1272, tres de gener i l'altre, del 1277, del 20 d'octubre, ambdós de confessió i reconeixença atorgada per Pere d'Arquer, originari, abans del casament amb Brunissenda Goscons, de la parròquia de Sant Joan de Campins, a favor del seu sogre, Tomàs de Goscons, de la parròquia de Sant Martí d'Arenys.²⁸

Fixem-nos bé en aquesta data, ja que Tomàs de Goscons no apareix més en cap document posterior, la qual cosa indica que devia morir entre el 1277 i el 1279, ja que aquell any trobem Brunissenda i el seu marit, Pere Arquer, fent un establiment a favor de Pere Descamps, de la parròquia de Sant Iscle de Vallalta, el dia 24 d'agost del 1279.²⁹

28 ANC1-172-T-6, Arxiu Nacional de Catalunya, Fons Arquer.
29 ANC1-172-T-9, Arxiu Nacional de Catalunya, Fons Arquer.

L'atorgant estableix amb caràcter perpetu una tinença de terra situada dins el terme de la parròquia de Sant Iscle de Vallalta, amb l'objectiu de conrear-la i explotar-la en temps de pau i de guerra, i amb **la garantia de la defensa** de les persones que hi estan establertes. Aquesta *garantia de defensa* la podien donar, com a cavallers nobles armats, els Arquer Goscons des de la seva quadra. Al servei del comte rei de Barcelona, i més tard, també, al servei dels vescomtes de Cabrera. El 1277, Riembau de Montclús ven la baronia al seu oncle Ramon de Cabrera, i a partir de llavors la baronia de Goscons, Sacreu i les planes de Pertegàs, amb Pere d'Arquer i Brunissenda de Goscons, tenen els vescomtes de Cabrera com a senyors i han de rendir vassallatge al comte rei de Barcelona com a autoritat superior.

LA QUADRA DE GOSCONS

No volem deixar d'observar una forma d'organització castral secundària que té una importància significativa en l'organització del domini baronial. El llibre *La baronia de Queralt al segle xv, organització de territori i la gestió econòmica d'un espai feudal*, de Gerard Carceller i Barrabeig, comenta, a les pàgines 18 i 19: "Ens referim a les quadres definides com a entitats territorials menors, però amb un contingut plenament feudal, dins les quals es localitza una casa forta, a vegades de creació, tardana, que es consideraven fortale-ses secundàries del castell; l'ambigüitat del llenguatge de les fonts a l'hora de definir els elements de l'espai feudal ens fa decantar per petites fortificacions, cases fortes o torres de defensa de dimensions reduïdes, sempre amb un contingut econòmic important i, en ocasions, fins i tot jurisdiccional, que alternativament, i en funció de cada cas, reben denominacions diferents (sigui bé *quadra* o *castrum*) i que apareixen disseminades per tot el terme baronial".

La baronia és una demarcació feudal posseïda per un baró, que hi exercia funcions jurisdiccionals.

Als Països Catalans, des del segle XIII, designació genèrica (que aviat va equivaldre a *senyoria* o *dominicatura*) de tot territori que no pertanyia al rei, dit *terra de barons*. Des del segle XIII, la baronia era un territori d'una certa extensió posseït amb domini de mer i mixt imperi, amb independència de la categoria social del titular.

Aproximació de com era la força de Goscons. Autor: Enrique Valdivieso, arquitecte tècnic.

La quadra era el territori sobre el qual exercia la jurisdicció un senyor en un àmbit i una categoria inferiors als del castell termenat. La quadra la creava directament el comte. En el cas dels Goscons, molt probablement la va crear el comte de Barcelona-Girona; en algun cas, però, la jurisdicció estava separada del territori del castell termenat. Al centre de la quadra hi havia una torre o una casa senyorial.

ORÍGENS DELS ARQUER, BREU REPÀS DE LA SEVA HISTÒRIA

Línia dels Arquer de Ceret

Pere d'Arquer I

Maria de Rasès

Pere d'Arquer i Rasès 1185 - 1244? +

Elionor de Vernet

Raimon d'Arquer i de Vernet 1208 - 1270? +

Brianda de Perellós

Pere d'Arquer i Perellós 1239 - *1318

Brunissenda, senyora de Goscons i Sacreu

Raimon Arquer i Vernet, i Guillem Arquer, cosí seu, participen en la conquesta de Mallorca, el 1229-1231, amb Jaume I.

Segons ens indica la *Gran Enciclopèdia Catalana*, els orígens dels Arquer es remunten a Pere Joan d'Arquer, senyor feudal de la vila de Ceret (el Vallespir), i Maria de Rasès, descendent directa del príncep got Gigisbert de Rasès.

Després que el comtat de Rasès i Carcassona passés als comtes de Barcelona, els Arquer resten cavallers feudataris dels comtes de Barcelona, sota la seva protecció, amb les seves propietats.

Els comtats de Rasès i Carcassona, per herència, van recaure en les germanes Gar-senda, Ermessenda i Adelaida, que en van vendre els drets, cap al 1069, al comte Ramon Berenguer I de Barcelona, que va ser comte de Rasès i Carcassona i vescomte de Besiers i Agde (1069-1076); quan va morir, el seu fill Ramon Berenguer II de Barcelona va esdevenir comte i vescomte (1076-1082).

Línia dels Arquer Goscons³⁰

Pere d'Arquer i Perellós	Brunissenda Goscons 1247*
Pere Joan d'Arquer i Goscons	Elisenda Bugatell 1326
Guillem d'Arquer i Goscons	Blanca Arquer 1342
Pere Salvador d'Arquer i Goscons	1397
Francesc Arquer de Goscons	1412
Pere d'Arquer de Goscons	Joana 1428
Bartomeu Arquer de Goscons	Margarida Llobet 1486

Des del 1082, els Trencavell es van titular vescomtes de Rasès, amb Bernat Ató I (*de facto*, 1082-1129), Roger IV (1129-1150), Ramon Trencavell I (1150-1167), Roger V 1167-1194, Ramon Trencavell II (associat 1167?) i Ramon Roger I (1194-1209). A la partició dels dominis, el 1129, entre dues branques dels Trencavell, el Rasès va romandre unit al Carcassonnès. Va passar per conquesta a Simó de Montfort cap al 1209. Del 1224 al 1227, va ser recuperat pels Trencavell. El 1247, el darrer Trencavell, Ramon Trencavell III, es va vendre els drets al rei de França.

El fill de Pere Joan d'Arquer i Maria de Rasès, Pere d'Arquer i Rasès, es va casar amb la senyora del casal del castell de Vernet, Elionor de Vernet, que va heretar les possessions dels Ceret. Per tant, el casament conferia als Arquer el domini de senyoria sobre Ceret.

30 Recentment, hem localitzat dotze pergamins de l'Arxiu Arquer a la Biblioteca Nacional de Catalunya, el primer dels quals ens aporta aquesta informació: any 1247, 30 de gener; Biblioteca de Catalunya, perg. 113, reg. 18811: "Tomàs de Goscons, de Sant Martí d'Arenys, conjuntament amb la seva muller, Ferrera, i Pere Arquer i la seva muller, Brunissenda, reconeix als seus fills Guillem, Domingo i Bonjorn que els deu 150 sous en concepte d'herència, i promet pagar-la a raó de 50 sous cada any per la festa de Sant Feliu (1 d'agost)". Per tant: Pere Arquer ja estava casat, el 1247, amb Brunissenda, i ella tenia tres germans, Guillem, Domingo i Bonjorn. Constatat que NO TOT L'ARXIU DELS ARQUER és a l'Arxiu Nacional de Catalunya, que hi ha documentació d'ells escampada i que algun d'aquests documents pot ser clau per saber altres fets que aquí detallem o que ignorem.

CASTELL DE VERNET, EL CONFLENT

Eimeric d'Arquer era fill del bisbe càtar Bertran Martí d'Arquer, resident a Montsegur, el qual el va designar successor seu. Ell i Raimon d'Arquer van respondre a la seva crida a Montsegur, cap al 1240, abans de la caiguda de la fortalesa, i de seguida van marxar amb un llegat del bisbe, salvant de la destrucció i el nomenament d'Aimeric Arquer com a successor seu per exercir de bisbe als territoris catalans sobre els quals Bertran Martí d'Arquer tenia potestat. Ell sabia que si no fugia, a causa de l'edat, el cremarien per heretge quan caigués Montsegur (tal com va ser), i així s'assegurava que el seu llegat, escrits herètics, alguns béns materials i la fe dels càtars tindria continuïtat, malgrat que fos de manera oculta.³¹

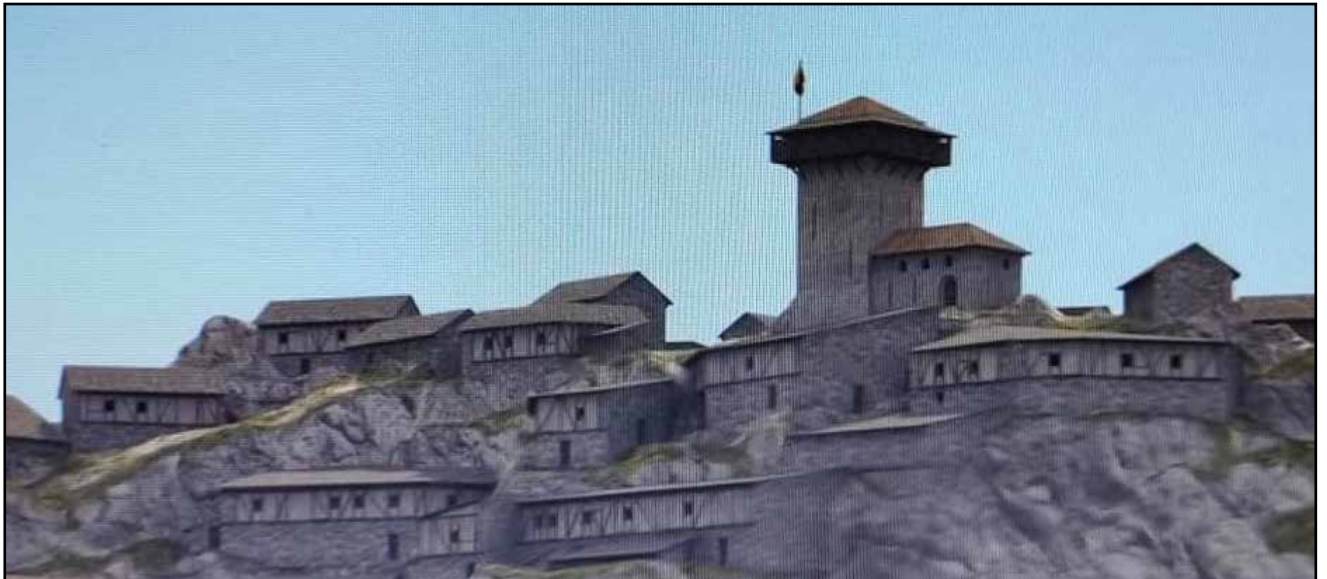
L'actual castell de Montsegur no és l'original dels càtars, és una edificació posterior.

La caiguda de Montsegur va suposar la fi del catarisme organitzat, i la mort conjunta de 200 prefectes va ser un trauma per als creients, que, de sobte, es transformaria en llegenda. Aleshores, però, com era el castell càtar de Montsegur? Semblant a l'actual? Doncs no gaire.

Ara podem saber-ho gràcies al treball dels arqueòlegs, i ho podem veure en aquesta reconstrucció virtual que s'ha fet per a un programa de documentals de la televisió fran-

³¹ Càtars i catarisme a Catalunya, pàg. 70, Anna M. Adroer Tasis, Pere Català Roca, 1996. Maties Delcor: La société Cathare en Cerdagne, nobles et bergers du XIIe au XIVe siècle. Toulouse: 1980. Pàgina 46 i 42-49. "Et cum fuissent ibi, in invenerunt Americo et Raimundum Arquerium socium eius, haereticos, quibus dixerunt de mandato Bertrandi Martini, episcopi haereticorum, quod irent apud Montem Securum".

cesa. Ens mostra una realitat molt diferent del que ens imaginem de Montsegur i de la imatge que ens dona l'actual edifici, situat al cim, un castell que va ser construït després de la desfeta de Montsegur, possiblement a finals del segle XIII.

En realitat, era un poblat molt ben organitzat, amb tallers artesans i bones defenses, emparades per la situació estratègica de l'indret, amb túnels per resistir els setges, per portar-hi aliments d'amagat. **Font: fotos <https://vimeo.com/215413084>, TV francesa.**

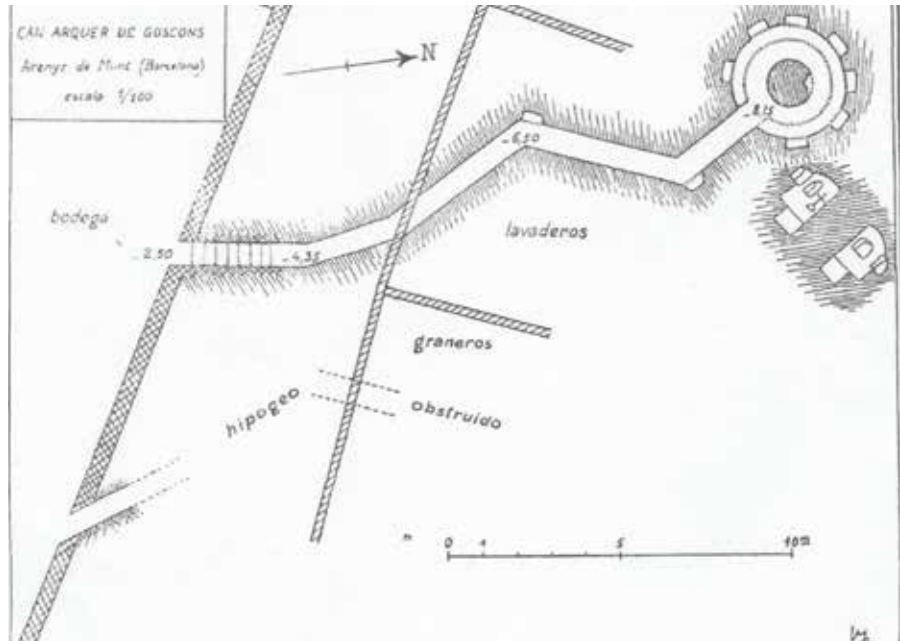
Eimeric va establir, amb l'ajuda del seu cosí Pere, una xarxa per evacuar càtars perseguits a les terres del Llenguadoc, cap a l'interior del Principat de Catalunya. L'any 1244, poc abans que el castell de Montsegur caigués en mans del croats francesos, va ser un dels quatre designats per salvaguardar el tresor amagat a la fortalesa. Segons la tradició llegendària, aquell llegat es va introduir en terres catalanes de manera clandestina, i se'n va perdre el rastre fins que, al segle XIV, una part va aparèixer al monestir aragonès de San Juan de la Peña. Posteriorment, el rei Martí l'Humà el va reclamar en propietat (1399) i va passar a formar part del tresor reial.

Excepte una part, que va continuar en mans dels Arquer, juntament amb els seus béns, diners, joies i una imatge de Maria Magdalena, molt venerada pels càtars. Probablement, Eimeric va néixer a Ceret, al Vallespir, cap al 1185, i va morir refugiat al mas Goscons, de Sant Martí d'Arenys, cap al 1269.

Els Arquer, després de la desfeta de Muret, l'11 de setembre del 1213, van prendre la precaució de buscar la protecció del comte d'Empúries. Una part de la família va establir casal a Castelló d'Empúries, mentre que d'altres, més tard, es van establir entre Campins, Santa Maria de Palautordera i la parròquia de Sant Martí Pertegàs, sota l'aixopluc del poderós casal de Barcelona. Sabem que van comprar terres en aquell indret i hi van establir el seu casal, molt probablement, on actualment hi ha la masia anomenada *El Mas*, que, al segle XIV, trobem citada com *Cal Arquer de Pertegàs*.

A causa de desavinences i enfrontaments públics amb el senescal Hugues d'Arcys i l'inquisidor major Bernard de Caux, Raimon Arquer es va veure abocat a travessar els Pirineus amb tota la seva família, a partir del 1213. Aquest motiu i la caiguda del comtat de Rasès en mans del croats francesos, el 1213, van aixecar totes les alarmes dels Arquer, que preveïen una possible invasió francesa dels comtats del Rosselló, i que ells fossin l'objectiu d'aniquilació. Com a vassalls del comte de Tolosa, eren feudataris dels comtes de Barcelona, per la qual cosa, després de perdre els drets jurisdiccionals sobre les seves propietats de les Corberes i Rasès, van rebre la protecció del comte d'Empúries.

El fill de Pere d'Arquer i Elionor de Vernet, Raimon d'Arquer i Vernet, va néixer cap al 1203 a Ceret (el Vallespir), on la família tenia el casal. Es va casar amb Brianda de Perellós, lligada a la baronia i el castell de Perellós, que també tenien interessos a Ceret. Els Arquer estaven vinculats als càtars i, després de la desfeta de la batalla de Muret, el 1213, la defensa d'Occitània per part de la Corona catalanoaragonesa quedava greument ressentida.

Hipogeu de can Arquer Goscons, segons la revista 'Ultonia'.
Lloc de cerimònies càtars.

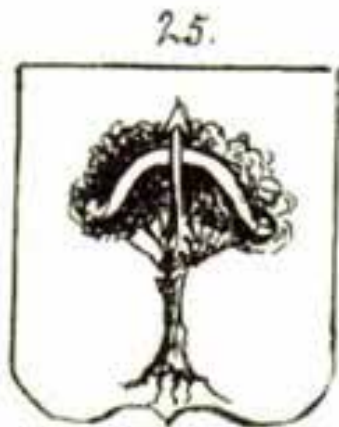
Participació dels Arquer en la conquesta de Mallorca

Les Corts de Barcelona, el 23 de desembre del 1228, van aprovar la conquesta de Mallorca, després de tres dies de deliberacions on els tres braços van acordar el projecte de l'expedició. Per això es van comprometre a aportar homes, armes, embarcacions, cavalls, diners i altres ajudes. A més, es va establir una constitució de pau i treva i la cessió de l'impost del bovatge per dur a terme la conquesta. Un cop acabades les Corts, es van pactar les condicions del projecte: l'objectiu era l'annexió de totes les illes. Les terres i les riqueses que s'obtinguessin es repartirien entre els magnats, segons la seva aportació a l'expedició, en cavalls i homes armats. Les porcions de terra se cedirien, segons els costums de Barcelona, sota la sobirania del rei. Els que obtinguessin una porció podrien disposar-la segons el seu arbitri. En principi, el projecte estava obert a tots els súbdits de la Corona d'Aragó, però posteriorment es va modificar per fer-lo obert a la cristiandat.

Guillem Arquer va seguir el rei Jaume I, el 1229, en la conquesta de Mallorca, sota el comandament del comte Hug IV d'Empúries, acompanyats d'alguns cavallers, com Pere d'Arquer, el seu fill Raimon d'Arquer, el seu cosí germà Guillem d'Arquer, del solar de Ceret, però que vivia a Castelló d'Empúries. Van ser premiats pels seus serveis, en el repartiment general de les terres, amb les alqueries de Benigotmar i Fontxica, al terme de Pollença.³² Per aquest fet, el rei els va afavorir amb terres i honors, tal com explica el llibre *Itinerari de Jaume I el Conqueridor*, de Joaquim Miret Sans.³³

A principis del segle XIV, Guillem i Aya de Vernet, la seva esposa, van atorgar privilegis feudals als habitants de Ceret en nom dels comtes d'Empúries, que posseïen aquella ciutat en ple domini. D'aquí la relació dels Arquer amb el comtat d'Empúries.

Els Arquer van fundar casa a Pollença, a l'illa de Mallorca, on tenien dues Alqueries. Una alqueria (de l'àrab *أقربى*, *al-qàrya*, 'el poble' o 'llogaret') és una casa de labors tant agrícoles com ramaderes originària d'al-Àndalus. A vegades també està formada per un conjunt d'aquestes construccions situades lluny d'una població. Van fer casal a Pollença i van iniciar la **branca mallorquina dels Arquer**.

El *Llibre del Repartiment de Mallorca*, de Jaume I, diu que una de les obligacions dels beneficiaris era la residència efectiva a la porció corresponent que se'ls havia adjudicat, la col·laboració en la defensa del territori i altres deures especificats en cada contracte.

Reproducció de nobiliari mallorquí, de J.M. Bover. Any 1850. Arquer de Pollença, origen Ceret. D'Argent, un pi arrencat de sinople, sobre la copa un arc engaltat de gules; bordura d'or, divisada: DEUS ARCUM SUUM TENDIT, segle XIII. Joaquim M. Bover Rosselló "Archér Pere la Alqueria de Benigotmar de doce Jovaras" Pollença. Llibre: Memòria de los pobladores de Mallorca, pàgina 7. Joaquim M. Bover.

32 Arxiu de la Corona d'Aragó, cancelleria, pergamins de Jaume I, sèrie general 0620.

33 Itinerari de Jaume I el Conqueridor, de Joaquim Miret Sans, pàgines 115 i 106. I el llibre de Joaquim Maria Bover Rosselló Memòria dels pobladors de Mallorca, pàgina 7 (Testaments, Mateo Rotger, Història de Pollença, vol. 1, cap. XIII, transcripció i notes).

El *Llibre del Repartiment* és molt útil per estudiar l'estructura de la propietat i de la toponímia del moment. A Pere d'Arquer se li fa la donació de terres.³⁴ Els Arquer van deixar alguns membres de la família al càrrec de les propietats. Des de Pollença, una branca Arquer se'n va anar a poblar Sardenya, el 1323-1326, així com altres cavallers de l'indret.

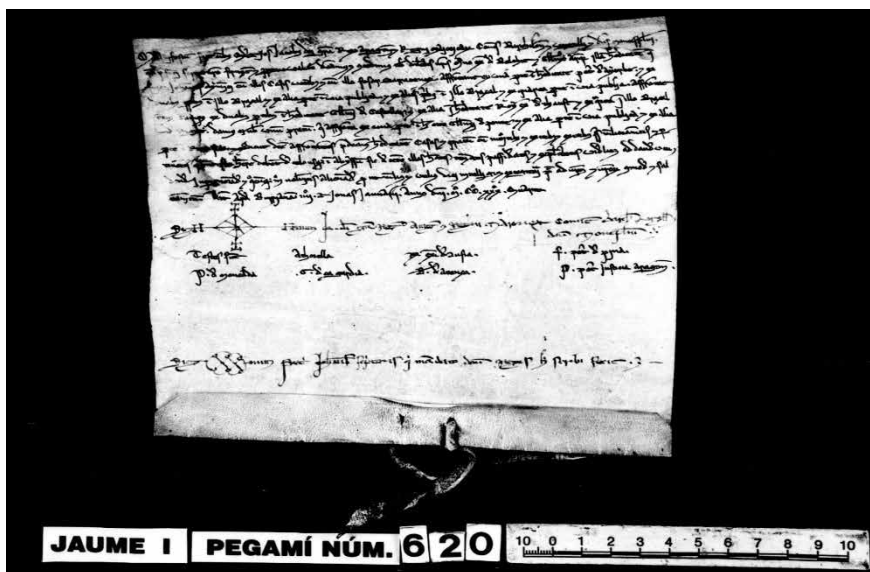
A Mallorca trobem documentats altres Arquer, com Gabriel Arquer de Mallorca, el 9 de juliol del 1390, que a Barcelona va comprar un esclau turc de trenta anys (Bernat Nadal. Manual 1390, juny 3 a desembre del 1390, 12, fol. 26v. *Els esclaus islàmics a Barcelona*). I també una branca dels Arquer de Goscons, que van anar a viure a Canet de Mar i després es van instal·lar a Mallorca, al segle xv. En parlarem més endavant.

El 1515, els Arquer de Pollença, entre d'altres, van ser cridats a defensar contra Barbarosa el pirata, tal com informa el llibre *Vida de la venerable Madre Sor Clara Andreu. Palma M. Apéndice histórico*, pàg. 17. D'altra banda, el 1521, Jordi Arquer, jurat del regne de Mallorca, va donar part de la seva fortuna per comprar blat en temps de fam, a Mallorca (*Historia General del Reino de Mallorca*, pàg. 503. Juan Dameto). Per part seva, Raimon d'Arquer, després de participar en la conquesta de Mallorca, va tornar a casa seva, a Castelló d'Empúries, segurament amb un botí fruit de la seva participació en aquest fet històric. Per algun motiu va decidir comprar a la zona alta de la parròquia de Sant Martí de Pertegàs, a tocar de Santa Maria de Palautordera i Sant Joan de Campins.

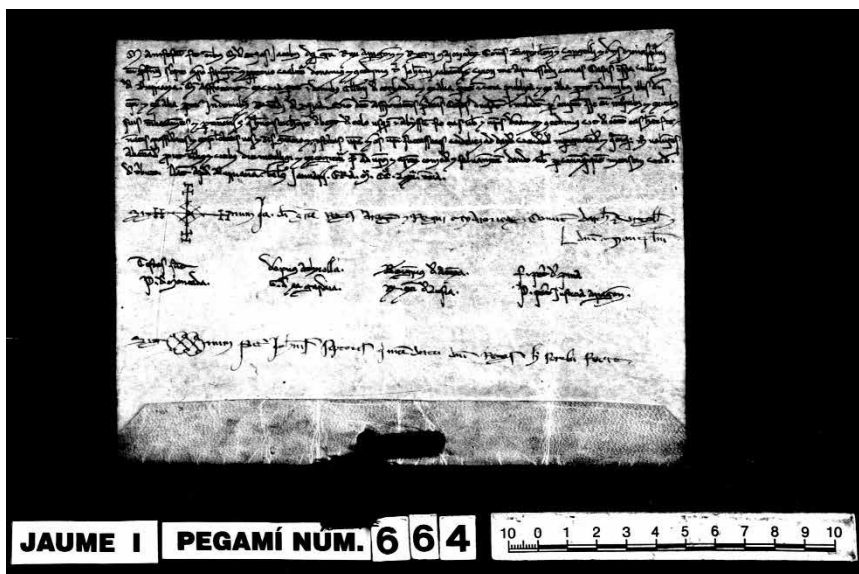
Des de Mallorca, Guillem d'Arquer, cosí de Raimon d'Arquer, va continuar amb el rei Jaume I, ara en la conquesta de València.

Segons un pergami de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, del repartiment de terres a Borriana, en la caiguda del 1233; el 1235 troben Guillem d'Arquer citat en una propietat amb casa, "*Et cum illo fossar Sarracenorum*", i d'un prat en ple domini, "*Datum apod Borrianam IIII nones januarii anno domine MCCXXX Quarto*". 2 de gener del 1235. Aquí va sorgir la branca de València dels Arquer.

34 *Historia General del Reino de Mallorca*, pàg. 354. Llibre: *Nobiliario mallorquín*, pàg.37.

Pergamí 620, Jaume I, Arxiu de la Corona d'Aragó, 2 de gener del 1235. Donació Arquer Mallorca.

Pergamí 664, Jaume I, any 1233 ACA. Donació propietats a Guillem Arquer a Borriana (NOTA: Aquesta recerca històrica continua en una segona part, que publicarem més endavant).